

NATALIA BUKOWSKA

Klauzula rozsądku w anglosaskim prawie ubezpieczeniowym oraz *Restatement of European Insurance Contracts*

Niniejszy artykuł ma na celu ukazanie klauzuli rozsądku, rozumianej jako kryterium oceny wykonania obowiązku umowy oraz oceny stopnia staranności w sferze umowy. W anglosaskim prawie ubezpieczeniowym klauzula rozsądku podniesiona została do rangi zasady. Obecnie znalazła swoje odzwierciedlenie w „Principles of European Contract Law” oraz „Restatement of European Insurance Contracts”. Aby wyczerpująco przedstawić pojęcie i funkcje klauzuli rozsądku w anglosaskim prawie ubezpieczeniowym, pokrótce omówiono także zasadę dobrej wiary oraz zasadę uberrimae fidei. W artykule klauzula rozsądku przedstawiona została także w świetle ubezpieczeń morskich. Artykuł zamknięta konkluzja autora, zgodnie z którą rola klauzuli rozsądku, jako kryterium obiektywizujące i konkretyzujące winę, ma znacznie mniejsze znaczenie w kontekście umów konsumenckich, jednak w umowach pozakonsumenckich jest w pełni aktualna i zgodnie z przyjętym założeniem „Restatement of European Insurance Law”, w przyszłości stanowić będzie podstawę europejskiej regulacji umowy ubezpieczenia.

1. Zasada dobrej wiary oraz zasada *uberrimae fidei* a koncepcja *reasonable expectations*

Rola klauzuli rozsądku w fazie zawierania umowy ubezpieczenia koncentruje się na wspomaganiu zasady dobrej wiary. Pojawia się w sposób wyraźny w związku z oceną ryzyka przy zawieraniu umowy. O ile zasada dobrej wiary na tym etapie koncentruje się na powinnościach ubezpieczającego, o tyle pojęcie rozsądku nie dotyczy tylko jednej strony umowy lecz „strzeże” równowagi pomiędzy stronami, podkreślając wzajemność zasady dobrej wiary¹.

By jednak w sposób wyczerpujący przedstawić pojęcie i funkcje klauzuli rozsądku w anglosaskim prawie ubezpieczeniowym, należałoby pokrótce przedstawić zasadę

1. K. Malinowska, *Umowa ubezpieczenia w Europie bez granic*, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz - Warszawa 2008 s. 267.

dobrej wiary oraz zasadę *uberrimae fidei* jako szczególną koncepcję anglosaskiego prawa ubezpieczeniowego.

Zasada, iż strony przy zawieraniu umowy i wykonywaniu umów, a w szczególności składaniu oświadczeń woli, powinny postępować zgodnie z dobrą wiarą rozumianą w sensie obiektywnym, a więc zgodnie z pewną obiektywnie przyjętą miarą zachowania, jest w systemach prawa cywilnego państw europejskich przyjęta powszechnie. Postępowanie zgodnie z dobrą wiarą wymagane jest przy zawieraniu i wykonywaniu każdej umowy, a więc również umowy ubezpieczenia i umowy ubezpieczenia morskiego². Umowa ubezpieczenia jest kontraktem najwyższego zaufania – *contractus uberrimae fides*³.

Szczególną zasadą anglosaskiego prawa ubezpieczeniowego jest zasada *uberrimae fidei*. Nie posiada ona odpowiedników ani w polskim prawie ubezpieczeniowym, ani też w prawie ubezpieczeniowym kontynentalnych państw europejskich, które wymagają od stron ubezpieczenia postępowania z dobrą wiarą, ale nie przewidują jej stopniowania⁴.

W anglosaskim systemie ubezpieczeniowym pojawiło się pojęcie „najwyższej dobrej wiary” (ang. *utmost good faith*), które przyjęło postać „doktryny najwyższej dobrej wiary” (ang. *doctrine od utmost good faith lub uberrimae fidei*)⁵. Doktryna ta przestawiana jest najczęściej w związku z ciężącym na ubezpieczającym obowiązkiem „ujawniania i złożenia oświadczenia” (*disclosure and representation*) w odniesieniu do każdej okoliczności o znaczeniu istotnym. W wykonaniu tego obowiązku ubezpieczający powinien kierować się najwyższą dobrą wiarą.

Zasada „najwyższej dobrej wiary” w anglosaskim prawie ubezpieczeń została następnie ujęta w Marine Insurance Act w ubezpieczeniach morskich. Zgodnie z art. 17 M.I.A. umowa ubezpieczenia morskiego oparta jest na najwyższej dobrej wierze i jeżeli strona umowy ubezpieczenia jej nie przestrzega, to druga strona może od umowy odstąpić. Naruszenie tego obowiązku nie jest jednak równoznaczne z oszustwem, które zawsze czyni umowę nieważną (*fraus omnia corrumpit*)⁶, ale daje podstawę do odstąpienia od umowy⁷.

-
2. J. Łopuski, *Doktryna najwyższej dobrej wiary w anglosaskim prawie ubezpieczeniowym, jej pochodzenie, znaczenia i krytyka*, (w:) *Szkice o ubezpieczeniach*, pod red. M. Kuchlewskiej, Zeszyty Naukowe nr 75, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2006., s. 146.
 3. M. Orlicki (w:) *System prawa prywatnego*, t. 8. „Prawo zobowiązań – Część szczegółowa”, red. J. Panowicz-Lipska, Warszawa 2004, s. 676; K. Malinowska, *Dobra wiara umowy ubezpieczenia – zmiany art. 815 k.c.*, (w:) „Umowa ubezpieczenia, Dyskusja nad formą prawną i treścią unormowań”, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2007, s. 114.
 4. *Ibidem*, s. 146.
 5. Funkcjonuje głównie w krajach systemu *common law*, tj. USA, Kanada, Australia, Nowa Zelandia, Południowa Afryka.
 6. J. Łopuski, *Doktryna najwyższej dobrej wiary...*, s. 149.
 7. Obowiązek postępowania zgodnie z zasadą dobrej wiary dotyczy tak treści oświadczeń składanych sobie wzajemnie przez strony (*representation*), jak i niezatajenia znanych im okoliczności (*disclosure*). W sprawie istoty i znaczenia doktryny *uberrimae fidei* w prawie angielskim obszernie *Templeman on Marine Insurance*, oprac. R. J. Lambeth, 6th Ed., Pitman, London 1986, ss. 20-37.

Analiza doktryny ubezpieczeniowej i ustawodawstwa europejskiego prowadzi do wniosku, iż dość często w doktrynie podważa się sens wyodrębnienia w ubezpieczeniach zasady dobrej wiary i nadania jej rangi najwyższego zaufania⁸. Miałoby to być jakoby konsekwencją rozwoju technik informacyjnych, a także zmian w obrębie samej umowy ubezpieczenia, chociażby zamieraniem różnic pomiędzy ubezpieczeniami lądowymi i morskimi⁹.

Podczas gdy obowiązek dobrej wiary we współczesnym ogólnym prawie kontraktowym w Anglii, a tym samym w anglosaskim prawie ubezpieczeniowym, nie jest powszechnie akceptowany, koncepcja *reasonable expectations*, tj. pozwalająca kreować pewne pozytywne standardy zachowań w stosunkach kontraktowych, a w szczególności w prawie ubezpieczeniowym, wciąż znajduje oddźwięk zarówno w doktrynie, jak i orzecznictwie sądów. Pojęcia te były szeroko znane w całej Europie Zachodniej, stanowiąc wraz z pojęciem dobrej wiary, część *lex mercatoria*¹⁰. W tej mierze jednak doktryna ma zróżnicowane podejście i część prawników skłonna jest już wyodrębnić zasadę „rozsądnych oczekiwań” jako odrębną zasadę o szerszym wymiarze, tj. zasadę rozsądku.

Z klauzulą rozsądku związane jest również pojęcie *warranty*, które jest określone wyraźnie, jeżeli jego treść odzwierciedla polisa albo jedna z klauzul instytucyjnych tzw. *Institute Warranties*. Angielski termin *warranty* jest trudny do przetłumaczenia na polski język prawniczy¹¹. Pod tym terminem *Marine Insurance Act* rozumie „warunek”, od spełnienia którego zależy ważność umowy. W grę wchodzi tutaj zastrzeżenie, że jakaś czynność będzie lub nie będzie spełniona (np. przeprowadzenie inspekcji statku przed załadowaniem ładunku), jakieś przedsięwzięcie zostanie lub nie zostanie podjęte (np. statek będzie zdalny do żeglugi przed wyruszeniem w podróż z każdego portu). Zastrzeżenie warunku może nastąpić w sposób wyraźny (*expressed warranty*) albo dorozumiały (*implied warranty*)¹².

Obowiązek zachowania dobrej wiary także po stronie ubezpieczyciela wynika wyraźnie z tych aktów regulujących umowę ubezpieczenia, które *expressis verbis* statuują zasadę *utmost good faith* (a więc głównie w *Marine Insurance Act* w krajach kultury anglosaskiej)¹³. Dość późno zaczęto zwracać uwagę na powinność ubezpieczycieli w zakresie postrzegania dobrej wiary. Kwestia ta jest również znacznie trudniejsza w ocenie niż w przypadku dobrej wiary ubezpieczającego, która jest definiowana w przepisach prawa. Z tego względu dopiero sądy rozstrzygające spory pomiędzy ubezpieczającymi a ubezpieczycielami definiują dobrą wiarę ubezpieczyciela. Ponieważ trudno wyodrębnić model abstrakcyjny dobrej wiary w odniesieniu do powinności

8. J. Łuski, *Doktryna najwyższej dobrej wiary...*, Poznań 2006, s. 149.

9. *Ibidem*, s. 187.

10. S. Wittaker i R. Zimmermann, *Good faith in European contract law: surveying the legal landscape*, (w:) *Good faith in European Contract Law*, Cambridge University Press, Cambridge 2000.

11. Jako sens najbardziej zbliżony jest do instytucji warunku. Pod pojęciem warunku k.c. (art. 89) rozumie się zdarzenie przyszłe i niepewne. Zob. J. Rajska, *op.cit.*, str. 148.

12. Z. Brodecki, *Prawo ubezpieczeń morskich*, Wydawnictwo Prawnicze „LEX”, Sopot 1999, s. 66.

13. Np. *Pan Atlantic Insurance Co Ltd przeciwko Pine Top Insurance Co Ltd* (1994) 3 WLR 677 at 717 to 718 per Lloyd of Berwick.

ubezpieczyciela, w celu ustalenia jej zachowania lub naruszenia, stosuje się więc różne kryteria. Wśród nich na szczególną uwagę zasługuje teoria rozsądnych oczekiwań (*reasonable expectations*), zgodnie z którą naruszeniem zasady dobrej wiary będzie działanie ubezpieczyciela nastawione na zapewnienie sobie korzyści bez uwzględnienia słuszných interesów ubezpieczającego. Przykłady pochodzące z orzecznictwa sądowego wskazują, że za sprzeczne z zasadą dobrej wiary uznaje się działanie ubezpieczyciela pozbawione rozsądku (*la conduite de l'assureur a été déraisonnable*) oraz działanie umyślne odmawiające objęcia ubezpieczeniem lub opóźniające wypłatę odszkodowania uznanego już za słusne (*l'assureur a intentionnellement nié couverture ou retardé le paiement d'une réclamation qu'il savait valide*)¹⁴.

2. Pojęcie rozsądku

Pojęcie rozsądku jako pojęcie prawne zostało zastosowane po raz pierwszy w systemie *common law*. System prawa używał pojęcia *reason*, *reasonableness* w znaczeniu „uczciwy” i „rozsądny”.

Można uznać, iż klauzula rozsądku jako klauzula generalna, może służyć do wypełniania luk prawnych, jest porównywana do zasady dobrej wiary¹⁵.

Celem niniejszych rozważań jest próba przedstawienia klauzuli rozsądku w *common law*. Najpierw jednak należałoby dokonać krótkiej wykładni samego pojęcia rozsądku. Pojęcie rozsądku w *common law* sformułowane jest jako test „rozsądnej osoby”. Test „rozsądnej osoby” ma w tym systemie prawa długie tradycje. Jest to kryterium ogólne o charakterze obiektywnym choć wymaga indywidualizacji stosownie do okoliczności, poprzez uwzględnienie cech zastosowanego wzorca osobowego (*reasonable*), któremu należy przypisać cechy posiadane przez strony umowy (doświadczenie, charakter transakcji, wiedzę)¹⁶.

W regulacjach prawa międzynarodowego i europejskiego wzorzec rozsądku wyznacza „rozsądna osoba tego samego rodzaju, co druga osoba w tych samych okolicznościach”¹⁷. Zwraca się uwagę, że rozumiana w ten sposób zasada rozsądku wyznacza także etyczny wymiar postępowania, tj. zachowanie osoby rozsądnej powinno być uczciwe (*judicious and fair*). Wynika to z faktu, że przy opracowaniu wzorca bierze się pod uwagę takie wartości jakie są powszechnie akceptowalne w obrocie i jakie uchodzą za właściwe¹⁸.

14. Me Odette Jobin-Laberge, *Les limites de la bonne foi dans les contrats l'assurance, un cas particulier*, Congres du Barreau du Québec 2000, s. 782.

15. E. Rott-Pietrzyk, *Pojęcie rozsądku w projekcie Europejskiego Kodeksu Cywilnego*, (w:) *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa profesora Maksymiliana Pozdana*, Zakamycze-Kraków 2005, s. 715.

16. J. Rajski, *Jednolite reguły wykładni kontraktów zawieranych w międzynarodowym obrocie gospodarczym*, [w:] *Studia prawa cywilnego i gospodarczego, Księga pamiątkowa dedykowana profesor Czesławie Żuławskiej*, pod red. B. Gneli, J. Koczanowskiego R. Szostaka, Wyd. AE, Kraków 2000.

17. E. Rott-Pietrzyk, *Pojęcie rozsądku w projekcie Europejskiego Kodeksu Cywilnego...*, s. 716.

18. *Ibidem*.

Współcześnie klauzula rozsądku zaliczana jest w systemach prawa cywilnego do klauzul generalnych¹⁹, stanowiących standard oceny w procesie wykładni oświadczeń woli. W tym względzie należy uznać, że pojęcie rozsądku zbliża się do funkcji zasady dobrej wiary, która oprócz obowiązku kontraktowego wyznacza także wykładnie kontraktu²⁰. Ponadto wskazuje się, że klauzula rozsądku może stanowić metodę wykładni nie tylko oświadczeń lecz także zachowań ludzkich (*reasonable behaviour*), a więc jako klauzula generalna może służyć do wypełniania luk prawnych. Pod tym względem zasada rozsądku może być porównywana do zasady dobrej wiary²¹.

Podobnie jak w prawie kontynentalnym w Wielkiej Brytanii, pojęcie rozsądku nie występuje zasadniczo w ustawodawstwie stanowym. Jedynym wyjątkiem jest ustawa o nieuczciwych postanowieniach umownych z 1977 r.²². Przepisy tej ustawy odnoszą się w szerokim stopniu do pojęcia rozsądku jako kryterium ważności (bądź nieważności) poszczególnych postanowień umownych. Załącznik do ustawy zawiera nawet wskazówki co do stosowania pojęcia rozsądku (inaczej zwanego testem na rozsądnosc). Zgodnie bowiem z przepisami ustawy zakazane jest stosowanie *unreasonable indemnity clauses*, które powodowałyby nakładanie na konsumenta odpowiedzialności za niewykonanie umowy lub z innego powodu, z wyjątkiem takich, które zgodne są z pojęciem rozsądku (*except insofar as the contract term satisfies the requirement of reasonableness*)²³.

W *common law* zasadniczą rolę w wykładni kontraktów sprawują sądy decydując o przyjętej metodzie interpretacji. Propagowanie pojęcia rozsądku w prawie *common law* leżało od początku w zakresie zainteresowania *Court of Equity*, a w szczególności Sądu Kanclerskiego (*Court of Chancery*)²⁴. Zadaniem tych sądów było właśnie znajdowanie środków zaradczych, w sytuacjach kiedy zastosowanie systemu precedensów prowadziło do „nierozsądnych” skutków²⁵. Ma to jednak szczególny wymiar głównie w zasadach odpowiedzialności cywilnej. Dla przykładu w tym względzie podawane jest słynne orzeczenie Izby Lordów²⁶ w sprawie *Dooghue: Mac Alister przeciwko Stevenson*, w którym to zauważono, iż zasada rozsądku jest w niniejszej sprawie wszechobecna, a bycie *prudent* jest obowiązkiem każdego.

Lord Atkin²⁷ zasiadający w Izbie Lordów dokonał opisu tzw. zasady sąsiedzkiej, mającej być sztandarowym przykładem zasady odpowiedzialności cywilnej, rozumianej

19. G. Cornu, *Vocabulaire juridique*, PUF, Paris 1987, s. 705 i nast., patrz też E. Rott-Pietrzyk, *Pojęcie rozsądku...*, s. 705 i nast.

20. J. Rajski, *Wykładnia kontraktów...*, ss. 261-262.

21. E. Rott-Pietrzyk, *Pojęcie rozsądku...*, s. 715.

22. J. Bowman (ed.), *Halsbury's Statutes, Contract, Butterwords*, London, 1985, s. 222.

23. *Ibidem*, s. 222 i nast.

24. K. Malinowska, *Umowa ubezpieczenia...* s. 255.

25. Ch. Perelman, *Le raisonnable et le déraisonnable en droit*, Arch. Philo. dr., t. 23, 1978, s. 35 i nast; repr. w: *Le raisonnable et le déraisonnable en droit – réflexions sur le droit*, (wybór artykułów), LGDJ, 1984, przedm. M. Villey, s. 11 i nast., s. 18.

26. G. Weiszberg, *Le <Raisonné> en Droit du Commerce International*, praca doktorska na uniwersytecie Panthéon – Assas (Paris II), 7 listopada 2003, (rozdz. 11), dostępna pod adresem: www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/Reasonableness.html, teza 74.

27. cytowane za H.A. Schwartz-Libermann von Wahlendorf, p. 69. *Quelques années plus tard, Ce dernier auteur écrivait dans Le juge <Législateur>, L'approche anglaise, préc.*, RIDC 1999, s. 1110.

jako samoograniczenie w dokonywaniu działań, które mogą być źródłem szkody. Opisywał ją „powinieneś w rozsądnym stopniu dołożyć starań, aby uniknąć działań lub zaniechań, które według twoich rozsądnych oczekiwań mogłyby wyrządzić twojemu sąsiadowi szkodę. Któż więc według prawa jest moim sąsiadem? Odpowiedź zdaje się brzmieć: osoby których moje zachowanie dotyka tak blisko i bezpośrednio, iż powinieniem w rozsądnym zakresie mieć je na względzie jako potencjalnie dotknięte w chwili, gdy nakierowuję mój umysł na owe działania lub zaniechania”.

Należy jednak pamiętać, iż w prawie angielskim pojęcie rozsądku ma nieco inne znaczenie niż w prawie kontynentalnym. Wynika to przede wszystkim z faktu, iż nie koreluje ono tak bardzo z zasadą dobrej wiary oraz z zasadą słuszności. Stąd też zachowanie strony kontraktu może zachować standard rozsądku, jednocześnie jednak nie odpowiadać wzorcowi uczciwości i dobrej wiary²⁸.

3. Znaczenie klauzuli rozsądku przy wykładni umowy ubezpieczenia w systemie *common law*

Głównym celem niniejszych rozważań jest próba odpowiedzi na pytanie, jakie znaczenie ma klauzula rozsądku przy wykładni umowy ubezpieczenia w systemie *common law*?

Na pytanie to stara się odpowiedzieć doktryna *reasonable expectations*. Doktryna ta uznawana jest za jedną z zasad umowy ubezpieczenia lub przynajmniej jedną z zasad wykładni umowy ubezpieczenia. To sąd według ogólnych zasad bada ogólny zamiar stron umowy, w jego braku zaś poszukuje znaczenia treści, wykorzystując przy tym test „rozsądnej osoby”²⁹.

Doktryna rozsądnych oczekiwań ma korzenie w prawie anglo-amerykańskim i jest stosowana przez sądy w celu rozstrzygnięcia głównie o tym czy można zastosować postanowienia umowy niebędące przedmiotem negocjacji, a jeżeli tak, to w jaki sposób³⁰. Stosowanie doktryny *reasonable expectations* dotyczy podmiotu i zakresu świadczenia podmiotu profesjonalnego na rzecz słabszej strony umowy i polega na wykładni uzasadnionych oczekiwań takiej strony w stosunku do świadczenia profesjonalisty³¹.

Zgodnie z zasadą rozsądnych oczekiwań, służącą za dyrektywę wykładni umowy ubezpieczenia, sąd przeprowadza interpretację umowy z uwzględnieniem przede wszystkim wspólnego zamiaru stron umowy. Dopiero zaś gdy to zawiedzie posłużyć się może pojęciem rozsądku, tj. tzw. „rozsądnej osoby” będącej adresatem oświadczenia woli³². Zgodnie z orzeczeniem w sprawie *Solway* przeciwko *Lloyd's Underwrites*³³ sąd określił, iż normalne zasady konstrukcji umowy ubezpieczenia wymagają poszukiwania

28. P. Jones, *Reasonableness, Honesty and Good Faith*, International Sales Quarterly, (marzec 1995), s. 8

29. J. Fisher, *Why are insurance contracts subject to special rules of interpretation? Text versus context*, Arizona State Law Journal, Fall, 1992, s. 1003.

30. J. J. A. Burke, *Standard Form Contracts*, Lex2k Project, 2004, s. 103.

31. sprawa *Gray* przeciwko *Zurich Insurance Co.*; sprawa *Insurance Co. of North America* przeciwko *Adkinson*.

32. K. Malinowska, *Umowa ubezpieczenia...*, s. 260.

33. 2005 ONSC 10650, www.admiraltylaw.com/insurance.html – podsumowanie wyroku *Solway* przeciwko *Lloyd's Underwriters*.

wykładni, która poprzez całość umowy, realizuje rzeczywisty zamiar stron w chwili zawierania umowy, wskazując jednocześnie, iż ogólne zasady wykładni umowy ubezpieczenia obejmują:

- 1) zasadę *contra proferentem*,
- 2) zasadę według której przepisy dotyczące zakresu ochrony ubezpieczeniowej powinny być konstruowane w sposób szeroki, wyłączenia spod ochrony zaś w sposób wąski,
- 3) potrzebę zapewnienia realizacji rozsądnym oczekiwaniom stron.

Powstaje jednak pytanie, czy zasadę rozsądnych oczekiwań można zastosować także wtedy, gdy umowa ubezpieczenia nie zawiera niejednoznacznych treści. W sprawie *Smith* przeciwko *Crown Life Insurance Company*³⁴ sąd uznał, iż nawet w przypadku, gdy umowa ubezpieczenia nie zawiera niejednoznacznych treści, jest on uprawniony do zbadania czy ubezpieczający mógł w sposób rozsądny oczekiwać ochrony ubezpieczeniowej.

Zatem w zakresie ubezpieczeń reguła rozsądnych oczekiwań, stanowiąca zasadę ograniczającą swobodę umów, oznacza iż umowa ubezpieczenia powinna być konstruowana zgodnie z obiektywnymi, rozsądnymi oczekiwaniami ubezpieczonego oraz innych osób uprawnionych z umowy ubezpieczenia, bez względu na dosłowne brzmienie umowy³⁵.

Doktryna „rozsądnych oczekiwań” pod względem praktycznym, to wzorce umowne umowy ubezpieczenia i występujące w nich niejasności, zamiar ukrycia wyłączeń odpowiedzialności, natomiast same warunki umowy muszą być publicznie znane.

W doktrynie doszło do wyodrębnienia dwóch nurtów. Pierwszy przewiduje, że doktryna „rozsądnych oczekiwań” jest jedynie instrumentem wykładni w przypadkach, gdy umowa jest niejasna. Drugi wskazuje, że doktryna jest niezależnym instrumentem o wymiarze społecznym, mającym na celu ustalenie granic, do których może posunąć się ubezpieczyciel, ograniczając swoją odpowiedzialność przewidzianą w kontrakcie³⁶.

Obiektywnie rozumiane rozsądne oczekiwania ubezpieczającego powinny podlegać ochronie ze strony sądu nawet w przypadku, gdy szczegółowa analiza językowa wzorca umownego musiałaby doprowadzić do zanegowania owych orzeczeń³⁷. Doktryna *reasonable expectations* rozwijała się sukcesywnie przez lata w krajach *common law* głównie w celu ochrony ubezpieczających przed „mantrą powtarzaną przez ubezpieczycieli: pobieramy składki – nie płacimy odszkodowań...” w celu ochrony potrzebnej do zaspokojenia rozsądnych oczekiwań ubezpieczających po zawarciu umowy ubezpieczenia. Ubezpieczający nie powinni być przedmiotem technicznych obostrzeń, ukrytych pułapek, a ich umowy ubezpieczenia powinny być konstruowane w sposób liberalny tak, aby ochrona została udzielona w możliwie pełny sposób na jaki tylko pozwala interpretacja zapisów umowy³⁸.

34. *Allstate Ins. Co. przeciwko Grayes*, 216 Ga. App.419,422(3),454 S.E.2d 616(1995); sprawa *Smith* przeciwko *Crown Life Insurance Company* (Ont.Ct. Gen.Div.)(1999).

35. C.S. Carroll, *The reasonable Expectations Doctrine In Illinois*, DCBA Brie Online, Jurnal od the DuPage Country Bar Association, 9/2004.

36. D. Knox, *Policyholder Expectations & Consumer Responsibilities, Managing Regulatory Change In Life Insurance ond Pansions Training Course*, 9.03.2001 r., s. 5 i nast.

37. R. Keeton, *Insurance Law Rights at Variance with Policy Provisions*, 83 Harv. L. Rev. 961, 967 (1970).

38. K. Shigley, *Reasonable expectations of insured*, *Atlanta Injury Law & Civil Litigation Blog*, April 2005, s. 104.

Klauzula rozsądku kształtująca się w Wielkiej Brytanii, Stanach Zjednoczonych oraz Kanadzie, była efektem łączenia pojęcia rozsądku z zasadą dobrej wiary w trakcie zawierania umowy ubezpieczenia, a ściślej przy notyfikacji ryzyka w celu oceny faktów nieujawnionych wcześniej przez ubezpieczającego, istotnych lub nieistotnych dla ubezpieczyciela działającego w sposób rozsądny (*reasonable insurer*). Ubezpieczyciel obciążony został ciężarem udowodnienia, że pominięta informacja miała taki charakter, iż mogłaby wpłynąć na decyzję rozsądnego ubezpieczyciela³⁹.

Podkreślić jednak należy, iż weryfikacja pojęcia rozsądku następuje dopiero po zgłoszeniu wypadku ubezpieczeniowego i w trakcie rozpatrywania zasadności roszczenia ubezpieczającego. Bierze się wówczas pod uwagę wpływ zatajenia okoliczności istotnych dla ryzyka oraz ich wpływ na decyzję rozsądnego ubezpieczyciela (zawarcie samej umowy, jej składka, decyzja o zmianie warunków ubezpieczenia). Na rozwiązanie umowy w przypadku nieumyślnego błędnego zinterpretowania lub nieumyślnego zatajenia zezwala kalifornijski kodeks ubezpieczeniowy, który stanowi iż istotność okoliczności powinna być oceniana wyłącznie na podstawie prawdopodobnego i rozsądnego wpływu danych faktów na decyzję ubezpieczyciela⁴⁰.

Ocena, czy w danej sprawie zostały ujawnione okoliczności istotne, jest główną funkcją pojęcia rozsądku na etapie zgłoszenia zajścia wypadku ubezpieczeniowego oraz rozpatrywania zasadności roszczenia ubezpieczającego. Okoliczności podlegające ujawnieniu muszą być rozsądnie istotne, co oznacza, że nie jest możliwe stosowanie subiektywnej oceny dokonywanej przez danego ubezpieczyciela, lecz konieczne jest zastosowanie kryteriów obiektywnych, takich jakie byłyby zastosowane przez innych ubezpieczycieli znajdujących się w takiej samej sytuacji⁴¹.

Warto również zaznaczyć jak rozsądne oczekiwania ubezpieczającego mogą wpłynąć na umowę ubezpieczenia w stadium dochodzenia roszczeń z jej tytułu. Orzecznictwo sądów amerykańskich wskazuje, że ubezpieczyciel zamierzający ograniczyć swoją odpowiedzialność, powinien upewnić się, że jest to zgodne z rozsądnymi oczekiwaniami ubezpieczającego, natomiast żadna ze stron umowy nie powinna polegać wyłącznie na literalnym brzemieniu umowy. A zatem, przed podjęciem decyzji o umowie świadczenia, ubezpieczyciel powinien co najmniej uprawdopodobnić (jeśli nie udowodnić), że rozsądne oczekiwania stron co do ochrony ubezpieczeniowej nie zostały naruszone przez odmowę wypłaty odszkodowania⁴².

W sprawie *Lehrhoff przeciwko Aetna Cas. And Sur. Co*⁴³ sąd stwierdził, że tylko bardzo doświadczony i kompetentny czytelnik wiedząc jakich informacji szuka w tekście umowy, byłby w stanie je znaleźć i zrozumieć. Dokument umowy ubezpieczenia jest bardzo trud-

39. Sprawa *Compagnie mutuelle d'assurances Wawanesa przeciwko GMAC Location Itée* (J.E. 2005-429 (C.A.), 2005 QCCA 197).

40. A. Swierkiewicz, *Insurers: To Rescind Or Not to Rescind?*, CPCU, Vol. 2, Czerwiec 2004.

41. E. B. Lyall, *Fraud In disability claims, Insight conference*, Vancouver, April 30, 2004; [www.fasken.com/web/fmdwebsitefrench.nsf/0/1E3416E0DD3BAEA288256EAE005F1F13/\\$File/FRAUD_IN_DISABILITY_CLAIMS.PDF?OpenElement](http://www.fasken.com/web/fmdwebsitefrench.nsf/0/1E3416E0DD3BAEA288256EAE005F1F13/$File/FRAUD_IN_DISABILITY_CLAIMS.PDF?OpenElement).

42. B. Zalma, *Contract Interpretation & The „Reasonable Interpretations of the Insured”*, Oktober 6, 2003, dostępne pod adresem <http://www.zalma.com/reasonable.htm>.

43. 638 A.2d 889, N. J. Duper. A. D., 1994.

ny, a przeciętny ubezpieczający ma duże problemy z analizą i zrozumieniem całego dokumentu, zwłaszcza jeśli chodzi o znalezienie wzajemnych współzależności między poszczególnymi jej postanowieniami. Trudno więc oczekiwać, że przeciętny ubezpieczający odnajdzie i zinterpretuje we właściwy sposób wszystkie wyłączenia, wyjątki od wyłączeń, warunki i ograniczenia oraz wszelkie inne postanowienia bez względu na to jaką np. czcionką zostały napisane oraz jakim językiem (jasnym czy niejasnym)⁴⁴.

Podobne zasady zostały przyjęte przez sądy na terenie całych Stanów Zjednoczonych. W sprawie John R. MacKinnon przeciwko Truck Insurance Exchange⁴⁵, Sąd Najwyższy Kalifornii stwierdził jednomyślnie, iż umowa ubezpieczeń musi być interpretowana zgodnie z doktryną rozsądnych oczekiwań ubezpieczonego i ubezpieczyciela. Sąd ten ustanowił doktrynę rozsądnych oczekiwań zasadą prawną interpretacji kontraktów ubezpieczeniowych⁴⁶.

Rozstrzygając o rozsądnych oczekiwaniach ubezpieczającego, sąd będzie brał pod uwagę jedynie ich znaczenie obiektywne. W szczególności nie mogą być uważane za rozsądne subiektywne i osobiste oczekiwania ubezpieczającego, które nie mają uzasadnienia w treści umowy⁴⁷. Zatem przeprowadzając test „rozsądnej osoby” uwzględnić należy zasadę należytą staranności, wymaganą przy wykonywaniu zobowiązań. Różnica polega jednak na tym, iż staranność pojmowana będzie odmiennie w stosunku do ubezpieczającego i ubezpieczyciela. W przypadku ubezpieczającego, owa staranność może być „przeciętna”, natomiast w przypadku ubezpieczyciela, zwłaszcza na etapie konstruowania umowy i następnie interpretowania wyłączeń odpowiedzialności, miernik staranności jest wyższy.

Wymóg rozsądnosci w zakresie terminu do zgłoszenia wypadku ubezpieczeniowego pojawia się także w systemie *common law*. Orzecznictwo stwierdza, iż zawiadomienie o wypadku powinno być dokonane w terminie przewidzianym w umowie lub w przypadku braku takiego terminu w terminie rozsądnym⁴⁸. Wszystkie sformułowania zawarte w umowach ubezpieczenia, takie jak „niezwłocznie”, interpretuje się z wykorzystaniem zasady rozsądku.

4. Klauzula rozsądku w świetle ubezpieczeń morskich oraz *Restatements of European insurance contracts*

Uznać należy, iż klauzula rozsądku pełni ważną rolę wspomagającą zasadę dobrej wiary. Często uznawana jest, obok zasady dobrej wiary, za jedną z zasad umowy ubezpieczenia. Pojęcie „rozsądku” występuje również, wspólnie z klauzulą *uberrimae fidei*, w prawie ubezpieczeń morskich. Powyższe klauzule ujęte są w przepisach ustawy o ubezpieczeniach morskich z 1906 roku (English Marine Insurance Act 1906) oraz Instytutowych klauzulach ładunkowych (C), 1/1/82.

44. K. Shigley, *Reasonable Expectations of the insured*, Atlanta Injury Law & Civil Litigation Blog, April 2005.

45. 31 Cal.4th 635, 73 P.3d 1205.

46. Także inne sądy stosowały doktrynę rozsądnych oczekiwań w sprawach dotyczących sporów o interpretację umowy ubezpieczenia; patrz np. sprawy: *AIU Insurance Co. przeciwko Superior Court*.

47. K. Malinowska, *Umowa ubezpieczenia...*, s. 274.

48. M. A. Clarke, *The law insurance contracts*, LLP 1997, s. 715.

W państwach, w których doktryna *uberrimae fidei* była wcześniej stosowana w ubezpieczeniu morskim, jest ona obecnie kwestionowana, a nawet wręcz odrzucana jako nieprecyzyjny i wywołujący anachronizm⁴⁹. Efektem tej ewolucji będzie osłabienie roli najwyższego zaufania w ubezpieczeniach i „zdegradowanie” go do „zwykłej” dobrej wiary. Powyższe wskazuje na zjawisko umacniania się „zasady rozsądku” obok zasady dobrej wiary w anglosaskim prawie ubezpieczeń morskich.

Zapisy Marine Insurance Act 1906 w części dotyczącej wyjawienia okoliczności i przedstawienia danych o wypadku ubezpieczeniowym, zawierają określenie „rozważny ubezpieczyciel”⁵⁰. Dane przedstawione ubezpieczycielowi są istotne jeżeli mają wpływ na osąd rozsądnego ubezpieczyciela, co do ustalenia składki lub decyzji o przyjęciu ryzyka⁵¹. Przedstawienie faktu jest prawdziwe, o ile jest zasadniczo poprawne, to znaczy o ile różnica pomiędzy tym, co zostało przedstawione, a tym, co jest rzeczywiście poprawne, nie zostałaby przez rozsądnego ubezpieczyciela uznana za istotną⁵². Zakłada się, że ubezpieczonemu znane są wszelkie okoliczności, które powinny być mu znane w normalnym trybie jego działalności⁵³.

Z pojęciem „rozsądku” w Marine Insurance Act 1906 spotykamy się także w przepisach dotyczących szkód częściowych, ściślej strat częściowych statku⁵⁴, gdzie mowa o rozsądnych kosztach naprawy statku przysługującym ubezpieczonemu oraz odszkodowaniu za rozsądną utratę wartości.

Kolejnym przejawem pojęcia „rozsądku” w *Marine Insurance Act* jest przepis dotyczący klauzuli o wydatkach poniesionych w celu usunięcia szkody i zmniejszenia jej rozmiarów. Przepis ten traktuje o obowiązkach ubezpieczonego i jego agentów, którzy powinni podejmować rozsądne kroki w celu uniknięcia szkody i zmniejszenia jej rozmiaru.

Marine Insurance Act wyjaśnia również w art. 88, co rozumiemy pod pojęciem „rozsądny czas”, „rozsądna składka”, „rozsądna pilność” wskazując, że co jest rozsądne, jest kwestią faktów.

Instytutowe warunki ubezpieczenia ładunków od ryzyk wojennych oraz od ryzyk strajkowych stosowane są w wersji 1/1/82⁵⁵. Każda z nich zawiera 14 klauzul, wśród których wymienia się klauzulę o działaniu bez zwłoki (*Reasonable Despatch*).

Instytutowe klauzule ładunkowe (C), również odnoszą się do pojęcia „rozsądku”. Mamy z nimi do czynienia w kontekście klauzul o kosztach wysyłki⁵⁶, gdzie mowa, że ubezpieczyciel powinien zwrócić ubezpieczonemu wszelkie koszty słusznie i rozsądnie poniesione na wyładunek, składowanie oraz wysyłkę. Pojęcie rozsądku występuje także

49. J. Łopuski, *Doktryna najwyższej dobrej wiary...*, s. 153.

50. Art. 20 ust 2 *English Marine Insurance Act 1906* – An Act to codify the Law relating to Marine Insurance [21 grudzień 1906, Anglia.

51. Art. 20 ust. 4 *English Marine Insurance Act 1906*.

52. Patrz tłumaczenie *Marine Insurance Act* zawarte w: Z. Brodecki, *Prawo ubezpieczeń morskich*, przez M. Sodolski, Wydawnictwo Prawnicze Lex, Sopot 1999, ss. 181-210.

53. Art. 69 ust. 1 pkt 2, 3 *English Marine Insurance Act 1906*.

54. Art. 78 ust 4 *English Marine Insurance Act 1906*.

55. N. G. Hudson, J. C. Allen, *op.cit.*, ss. 223-233. Większość klauzul ma taką samą treść jak odpowiednie klauzule ICC (A), (B), (C). Specyficzne akcenty pojawiają się w klauzulach o wyłączeniach.

56. Art. 12 Instytutowe klauzule ładunkowe (C), 1/1/82.

w przepisach dotyczących klauzuli o stracie całkowitej konstruktywnej⁵⁷ – roszczenie z tytułu straty całkowitej zostanie uznane tylko wtedy, gdy zostanie rozsądnie zgłoszone *abandon* przedmiotu zgłoszenia.

Przepisy Instytutowych klauzul ładunkowych (C), dotyczące zmniejszenia szkód, wskazują, że należy podejmować rozsądne działania w celu uniknięcia lub zmniejszenia szkody⁵⁸. Ubezpieczyciel powinien natomiast zwrócić ubezpieczonemu wszelkie koszty słusznie i rozsądnie poniesione dla wykonania powyższych obowiązków.

Pojęcie rozsądku w fazie wykonywania umowy ubezpieczenia, występuje także w *Restatement of European insurance contracts*, którego zapisy wskazują, iż ubezpieczyciel powinien mieć na uwadze rozsądne oczekiwania ubezpieczającego. Obecnie można w sposób zasadny wnioskować, iż *Restatement* stanowi prawdopodobny kierunek rozwoju europejskiego prawa ubezpieczeń gospodarczych o umowie ubezpieczenia w najbliższej przyszłości⁵⁹. Należy także podkreślić, iż *Restatement* ma stanowić, zgodnie z założeniami, model dla prawodawcy europejskiego oraz, co równie istotne, dla legislatorów z poszczególnych państw członkowskich, a także pełnić rolę punktu odniesienia dla przedsięwzięć podejmowanych przez europejski rynek ubezpieczeniowy w celu ujednolicenia stosowanych w obrocie warunków ubezpieczeń. Jako imperatyw, który ma zostać zrealizowany za pomocą *Restatement* i niewątpliwie rzutuje zarówno na konstrukcję klauzul, jak i na ich treść, jest traktowany postulat zapewnienia w skali całej Europy jednolitej ochrony ubezpieczającemu, ubezpieczonemu lub uprawnionemu do świadczeń z umowy ubezpieczenia, jak i ochrony interesu publicznego⁶⁰.

Założenia *Insurance Restatement* są wyrazem kompromisu poglądów poszczególnych członków *Project Group* i poprzedzone zostały szczegółową analizą prawnoporównawczą⁶¹.

Zapisy *Restatement* propagują ideę rozsądku również poprzez nakładanie na ubezpieczającego obowiązku zachowania przy dokonywaniu notyfikacji ryzyka. Pojęcie rozsądku postrzegane może być dwojako – jako obowiązek dla ubezpieczającego, ale także jako ochrona przed wyciąganiem zbyt rygorystycznych konsekwencji z błędów popełnionych przy notyfikacji ryzyka.

Zasada rozsądku pojawia się w każdej sytuacji, gdy mamy do czynienia z wypowiedzeniem umowy w przypadku zajścia wypadku ubezpieczeniowego, gdzie zarówno postanowienia odnoszące się do wypowiedzenia umowy, jak i wykonanie owych postanowień muszą być rozsądne, a tym samym uzasadnione⁶².

Analizując dalsze postanowienia *Restatement of European Insurance Contract* odnoszące się do klauzul abuzywnych, postępujemy się zasadą rozsądku w przypadku

57. Art. 13 Instytutowe klauzule ładunkowe (C), 1/1/82.

58. Art. 16.1 Instytutowe klauzule ładunkowe (C), 1/1/82.

59. D. Fuchs, *Restatement of European Insurance Contract Law a koncepcja polskiego kodeksu ubezpieczeń*, (w:) *O potrzebie polskiego kodeksu ubezpieczeń*, praca zbiorowa pod redakcją E. Kowalewskiego, Toruń 2009, s. 128.

60. D. Fuchs, *Dobro powszechne (ogólne) jako wyznacznik ewolucji wspólnotowego prawa ubezpieczeń gospodarczych*, (w:) *Prawo gospodarcze Wspólnoty Europejskiej na progu XXI wieku*, praca zbiorowa pod redakcją C. Mika, Toruń, 2002 r., ss. 71-95.

61. Jurgen Basedow, John Birds, Malcolm Clarke, Herman Cousy, Helmut Heiss. ed. *Principles of European Insurance Contract Law*. Munich: Selier, 2009.

62. Art. 2:604 *Restatement of European Insurance Contracts*.

warunków umowy, będących w sprzeczności z wymogami dobrej wiary i dobrych praktyk rynkowych, które wcześniej nie były przedmiotem negocjacji między stronami. Wówczas umowa ubezpieczenia w pozostałej części obowiązuje. Jeżeli jest to jednak niemożliwe warunki te powinny być zastąpione warunkami, na które zdecydowały się rozsądne strony umowy. Określenie „rozsądny” odnosi się zarówno do ubezpieczającego, jak i ubezpieczyciela⁶³.

Kolejnym przejawem funkcjonowania zasady rozsądku w *Restatments of European Insurance Contracts* jest przepis dotyczący ustalania okoliczności zajścia wypadku ubezpieczeniowego, który zobowiązuje strony do współpracy z ubezpieczycielem w celu ustalenia okoliczności zajścia wypadku ubezpieczeniowego poprzez odpowiedź na racjonalne żądanie ubezpieczyciela o dostarczeniu informacji o przyczynach i efektach wypadku ubezpieczeniowego⁶⁴.

Zasada rozsądku ma także zastosowanie przy określeniu kosztów poniesionych w związku z zastosowaniem środków prewencyjnych, które to ubezpieczyciel powinien zwrócić ubezpieczonemu. Przepisy *Restatement of European Insurance Contracts* wskazują, iż koszty te mają wymiar racjonalny⁶⁵.

W dalszej kolejności odniesiono się do kluczowego zagadnienia zawarcia umowy ubezpieczenia, w tym do: przedkontraktowych obowiązków ubezpieczającego z obowiązkami informacyjnymi na czele wraz z określoną sankcją za uchybienia w tym zakresie⁶⁶.

Jak wynika z analizowanych przepisów, pojęcie rozsądku ma służyć ochronie interesów ubezpieczających, nie ograniczając jednak nadmiernie swobody umów między stronami.

Podsumowanie

Pojęcie rozsądku obecne jest w różnych systemach prawa, nawet w tych, w których nie zostało wyrażone w tekstach prawa. Obecność ta staje się powoli rzeczywistością, choć to nie systemy prawa państw członkowskich stały się źródłem jego coraz powszechniejszego zastosowania⁶⁷. Zasada rozsądku nie jest obca prawu brytyjskiemu, choć jej zastosowanie w porównaniu z prawem amerykańskim jest nieporównywalnie skromniejsze⁶⁸. Faktem jest, że tak zwany *common sense* jest szeroko stosowany. Bez względu na zmianę terminologii chodzi właśnie o zasadę rozsądku⁶⁹.

Zasadę rozsądku zapoczątkowały akty prawa międzynarodowego. W anglosaskim prawie ubezpieczeniowym podniesiona ona została do rangi zasady. Obecnie zasada

63. Art. 2:304 *Restatement of European Insurance Contracts*.

64. Art. 6:102 *Restatement of European Insurance Contracts*.

65. Art. 9:102 *Restatement of European Insurance Contracts*.

66. D. Fuchs, *Restatement of European Insurance Contract Law a koncepcja polskiego kodeksu ubezpieczeń*, (w:) *O potrzebie polskiego kodeksu ubezpieczeń*, praca zbiorowa pod redakcją E. Kowalewskiego, Toruń 2009, *op. cit.*, s. 135.

67. Z. Brodecki, *Przedmowa do Umowa Ubezpieczenia w Europie bez Granic*, K. Malinowska, s. 13.

68. M. Clark, *The law insurance contracts*, LLP 1997, s. 364.

69. M. Clark, *The law...*, s. 571.

rozsądku znalazła swoje odzwierciedlenie w *Principles of European Contract Law* oraz *Restatement of European Insurance Contracts*.

Klauzula „rozsądnych oczekiwań” ubezpieczającego co do treści ubezpieczenia, co jest to już szeroko praktykowane w *common law*, a w przyszłości jak wskazuje ustawodawstwo europejskie, podlegać będzie weryfikacji szczególnie na etapie dochodzenia roszczeń. Klauzula rozsądku ma w istocie moc korygowania zobowiązań stron wynikających z zawartej umowy w sposób wykraczający poza jej wykładnię. Stosowana jest do niwelowania wyłączeń ochrony ubezpieczeniowej zawartych w warunkach ubezpieczeń.

Klauzulę rozsądku należy rozumieć jako kryterium oceny wykonania obowiązku umowy oraz oceny stopnia staranności w sferze umowy. Stanowi dodatkowe kryterium konkretyzujące i obiektywizujące zarzut zawinienia, służy weryfikacji stopnia ostrożności i ma charakter prokonsumencki. Pełni zatem funkcję ochronną strony słabszej umowy ubezpieczenia tj. ubezpieczonego.

Jeżeli chodzi o umowy konsumenckie, uznać należy, że znaczenie klauzuli rozsądku słabnie. Zarówno w polskim systemie prawnym, jak również w orzecznictwie i literaturze zauważamy, iż przepisy zakazują stosowania klauzul umownych, uznanych za niedozwolone. Kodeks cywilny w art. 385³ k.c. zawiera otwarty katalog klauzul. Wymienione w komentowanym przepisie klauzule umowne mają tę cechę wspólną, że nie są jako takie, ani zabronione w obrocie powszechnym, ani konsumenckim, a jedynie mogą zostać uznane za niedozwolone wobec konsumentów, co więcej „w razie wątpliwości” powinny być za takie uznane⁷⁰. Rola klauzuli rozsądku, jako kryterium obiektywizujące i konkretyzujące winę, ma zatem znacznie mniejsze znaczenie w kontekście umów konsumenckich, jednak w umowach pozakonsumenckich jest w pełni aktualna.

Zgodnie z przyjętym założeniem, *Restatement of European Insurance Law*, klauzula rozsądku w przyszłości stanowić będzie podstawę europejskiej regulacji umowy ubezpieczenia.

Wykaz źródeł:

- Basedow J., Birds J., Clarke M., Cousy H., Heiss H. ed. *Principles of European Insurance Contract Law*, Munich: Selier, 2009.
- Bowman J. (ed.), *Halsbury's Statutes, Contract*, Butterwords, London, 1985 r.
- Brodecki Z., *Prawo ubezpieczeń morskich*, Wydawnictwo Prawnicze „LEX”, Sopot 1999.
- Burke J. J. A., *Standard Form Contracts*, Lex2k Project, 2004.
- Carroll C.S., *The reasonable Expectations Doctrine In Illinois*, DCBA Brie Online, Jurnal od the DuPage Country Bar Association, 9/2004.
- Clarke M.A., *The law insurance contracts*, LLP 1997.
- Cornu G., *Vocabulaire juridique*, PUF, Paris 1987.

70. E. Łętowska, *Ochrona niektórych praw konsumentów. Komentarz*. Wydawnictwo C.H. Beck, 2001, s. 112.

English Marine Insurance Act 1906 - An Act to codify the Law relating to Marine Insurance, 21 grudzień 1906, Anglia.

Fisher J., *Why are insurance contracts subject to special rules of interpretation? ,Text versus context*, Arizona State Law Journal, Fall, 1992.

Fuchs D., *Dobro powszechne (ogólne) jako wyznacznik ewolucji wspólnotowego prawa ubezpieczeń gospodarczych*, (w:) *Prawo gospodarcze Wspólnoty Europejskiej na progu XXI wieku*, praca zbiorowa pod redakcją C. Mika, Toruń, 2002.

Fuchs D., *Restatement of European Insurance Contracts Law a koncepcja polskiego kodeksu ubezpieczeń*, [w:] *O potrzebie polskiego kodeksu ubezpieczeń*, praca zbiorowa pod redakcją E. Kowalewskiego, Toruń 2009.

Hudson N. G., Allen J. C., *The Institute Clauses Handbook*, Lloyd's of London Press Ltd, 1986. *Institutowe klauzule ładunkowe* (C).

Jones P., *Reasonableness, Honesty and Good Faith*, International Sales Quarterly, (marzec 1995).

Keeton R., *Insurance Law Rights at Variance with Policy Provisions*, 83 Harv. L. Rev. 961, 967 (1970).

Knox D., *Policyholder Expectations & Consumer Responsibilities*, Managing Regulatory Change In Life Insurance and Pensions Training Course, 9.03.2001.

Lyall E. B., *Fraud In disability claims*, Insight conference, Vancouver, April 30 2004.

Łętowska E., *Ochrona niektórych praw konsumentów. Komentarz*. Wydawnictwo C.H. Beck, 2001.

Łopuski J., *Doktryna najwyższej dobrej wiary w anglosaskim prawie ubezpieczeniowym, jej pochodzenie, znaczenia i krytyka*, [w:] *Szkice o ubezpieczeniach*, pod red. M. Kuchlewskiej, Zeszyty Naukowe nr 75, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2006.

Malinowska K., *Dobra wiara umowy ubezpieczenia – zmiany art. 815 k.c.*, (w): *„Umowa ubezpieczenia, Dyskusja nad formą prawną i treścią unormowań”*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2007.

Malinowska K., *Umowa ubezpieczenia w Europie bez granic*, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz – Warszawa, 2008.

Marine Insurance Act zawarte w: Brodecki Z., *Prawo ubezpieczeń morskich*, przez Sodolski M., Wydawnictwo Prawnicze Lex, Sopot 1999.

Me Odette Jobin-Laberge, *Les limites de la bonne foi dans les contrats l'assurance, un cas particulier*, Congres du Barreau du Québec, 2000.

Orlicki M. (w:), *System prawa prywatnego*, t. 8. *„Prawo zobowiązań – Część szczegółowa”*, red. Panowicz-Lipska J., Warszawa 2004.

Perelman Ch., *Le raisonnable et le déraisonnable en droit*, Arch. Philo. dr., t. 23, 1978, repr. w: *Le raisonnable et le déraisonnable en droit – réflexions sur le droit*, (wybór artykułów), LGDJ, 1984, przedm. M. Villey.

Rajski J., *Jednolite reguły wykładni kontraktów zawieranych w międzynarodowym obrocie gospodarczym*, [w:] *Studia prawa cywilnego i gospodarczego, Księga pamiątkowa dedykowana profesor Czesławie Żuławskiej*, pod red. Gnelli B., Koczanowskiego J., Szostaka R., Wyd. AE, Kraków 2000.

Restatement of European Insurance Contracts.

Rott-Pietrzyk E., *Pojęcie rozsądku w projekcie Europejskiego Kodeksu Cywilnego*, (w:) *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa profesora Maksymiliana Pozdana*, Zakamycze-Kraków, 2005.

Schwartz-Libermann von Wahlendorf H.A., p. 69. *Quelques années plus tard, Ce dernier auteur écrivait dans Le juge <législateur>, L'approche anglaise*, préc., RIDC, 1999.

Weiszberg G., *Le <Raisonné> en Droit du Commerce International*, praca doktorska na uniwersytecie Panthéon – Assas (Paris II), 7 listopad 2003, (rozdz. 11), dostępna pod adresem: www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/Reasonableness.html.

Swierkiewicz A., *Insurers: To Rescind Or Not to Rescind?*, CPCU, Vol. 2, Czerwiec 2004.

Wittaker S. i Zimmermann R., *Good faith in European contract law: surveying the legal landscape*, [w:] *Good faith in European Contract Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.

Zalma B., *Contract Interpretation & The „Reasonable Interpretations of the Insured”*, October 6, 2003, dostępne pod adresem <http://www.zalma.com/reasonable.html>.

Clause of reasonableness in the Anglo-Saxon insurance law and Restatement of European Insurance Contracts – Summary

This article aims to present the clause of reasonableness understood as a criterion for assessment of performance of the contract obligation and for assessment of the degree of care as regards the contract. In the Anglo-Saxon insurance law, the clause of reasonableness has been raised to the level of a principle. Currently, it has been reflected in Principles of European Contract Law and Restatement of European Insurance Contracts. In order to present exhaustively the concept and function of the clause of reasonableness in the Anglo-Saxon insurance law, the good faith principle and uberrimae fidei principle have also been briefly discussed. In the article, the clause of reasonableness has been presented in the context of maritime insurance. The article ends with author's conclusion according to which the clause of reasonableness, as a criterion which makes the blame more objective and concrete, has much smaller significance in the case of consumer contracts, but as regards non-consumer contracts it is fully up to date and in accordance with the principles of Restatement of European Insurance Law, and in the future it will constitute the basis of the European regulation of the insurance contract.

NATALIA BUKOWSKA jest doktorantem w Zakładzie Prawa Ubezpieczeniowego Wydziału Prawa i Administracji UMK w Toruniu oraz aplikantem adwokackim w Okręgowej Radzie Adwokackiej w Gdańsku.

Recenzenci: dr Dariusz Fuchs, prof. zw. dr hab. Eugeniusz Kowalewski.